

Karen Whalley Hammell

EN KRITISK STEMME INNEN ERGOTERAPI OG REHABILITERING

Av Marte Feiring

Marte Feiring er ergoterapeut og sosiolog (PhD). Hun er førsteamanuensis ved masterstudiet i rehabilitering og habilitering, Fakultet for helsefag, Høgskolen i Oslo og Akershus. E-post: marte.feiring@hioa.no

Sammendrag

Hensikten med denne artikkelen er å gi en presentasjon av den canadiske ergoterapeuten og forskeren for et norsk publikum. Gjennom sine bøker og vitenskapelige artikler fremmer Hammell en kritisk refleksjon over faglige praksiser innen ergoterapi så vel som rehabilitering. For det første utfordrer hun faglige «tatt-for-gitt-holdninger» og synspunkter og mener at vi kontinuerlig må utforske grunnleggende tekster og antakelser i ergoterapi så vel som rehabilitering. Hun antyder at ergoterapifaget overser at aktivitet og beskjeftigelse også kan ha negative virkninger, samtidig som hun kritiserer grunnleggende kategoriseringer av aktivitet. Hammell er talskvinne for en klientsentrert forskning, basert på en metodologi der funksjonshemmedes stemmer kommer til uttrykk (disability methodology), og mener at gjennom slik forskning kan et annet syn på aktivitet så vel som tilhørighet og avhengighet komme fram. Hun utvikler begreper som «teoretisk imperialisme» og «kulturell ydmykhet» i forskning så vel som i klinisk praksis. Hammell mener at ergoterapifaget så vel som rehabilitering må jobbe etter et tosidig mandat: klientrettet så vel som forskningsrettet og sosialpolitisk, og at det er en indre spenning mellom de to. Metodisk er min artikkel basert på tekststudier av to av Hammells bøker, en om kvalitativ metode (2004) og en om perspektiver på funksjonshemming og rehabilitering (2006), i tillegg til ni ulike vitenskapelige artikler publisert i britiske og canadiske ergoterapitidsskrifter mellom 2001 og 2013. Tematisk handler tekstene om følgende temaer: kvalitativ metode, rehabilitering og ergoterapi i teori og praksis, samt kulturelle teorier i ergoterapi og aktivitetsvitenskap.

Stikkord: rehabilitering, ergoterapi, aktivitetsvitenskap, kritisk refleksjon, kulturelle perspektiv.

Det er ingen interessekonflikter knyttet til denne artikkelen.

INNLEDNING

Karen Whalley Hammell er en interessant canadisk ergoterapeut og forsker som har arbeidet og studert både i Canada og Storbritannia. Hennes hovedarbeidsområde er personer med ryggmargsskade, og her har hun lang klinisk og forskningsmessig erfaring. I tillegg skriver hun, i boka *Qualitative Research* (2004:17), at hun også har personlig erfaring ved at hennes mann forulykket og pådro seg ryggmargsskade. Hammell har sin mastergrad i ergoterapi fra Storbritannia og PhD i tverrfaglige studier innen rehabiliteringsvitenskap, antropologi og sosiologi fra Canada. Privat vet vi ikke så mye om henne, bortsett fra at hun bor sammen med ektemannen og hester på en gård i provinsen Saskatchewan i Canada.

Fagmiljøet ved masterstudiet i rehabilitering og habilitering, Høgskolen i Oslo og Akershus, ble kjent med Karen Whalley Hammell gjennom boka *Perspectives on disability and rehabilitation. Contesting assumptions; challenging practice*, som kom ut i 2006. Denne teksten provoserer så vel som inspirerer fagfolk innen rehabiliteringsfeltet – både klinikere og forskere. Det er ikke tvil om at Hammell betrakter rehabilitering som et krevende og viktig fagfelt.

I artikkelen ønsker jeg å utforske hva ved Hammells tekster som kan ha relevans for norske fagfolk innen ergoterapi og rehabilitering. Jeg anvender Pierre Bourdieus (1977) begreper *doxa*, *orthodoxi* og *heterodoxi* for å analysere og posisjonere Hammell og hennes tekster. Med *doxa* mener jeg det Hammell refererer til som «tatt-for-gitt-antakelser» innen rehabilitering og ergoterapi. *Orthodoxi* er et begrep for det å holde seg til «den rette lære»

eller den tradisjonelle og aksepterte teori og praksis innen et felt, mens *heterodoxi* uttrykker det å være av en annen oppfatning og fremme nye og «utfordrende læresetninger» og praksiser. I denne sammenhengen er en klientsentrert, kritisk reflekterende teori og praksis som er ydmyk overfor ulike kulturer et eksempel på en heterodoxisk posisjon. Ifølge Bourdieu (1977) vil det innenfor et etablert felt, eller subfelt som vi kan karakterisere ergoterapi og rehabilitering, alltid eksistere diskursive kamper mellom tradisjonelle og nye utfordrende posisjoner.

I tillegg til en nærlesing av to nevnte bøkene (Hammell 2004 og 2006) vil jeg i denne artikkelen gi en kort analyse av fagpersonen og forskeren Karen Whalley Hammell basert på en nærlesing av ni artikler skrevet mellom 2001 til 2013 (Prior 2003). De to første tekstene er kvalitative metodeartikler publisert i *British Journal of Occupational Therapy* i 2001 og 2002. I 2007 tar hun opp igjen temaet og formulerer det hun omtaler som *disability methodology*. Gjennom fire artikler, trykket i canadiske ergoterapitidsskrifter i 2004, 2008 og to i 2009, fremmer Hammell kritiske refleksjoner over ergoterapi som teoretisk og klinisk praksis. De to siste tekstene (Hammell 2011 og 2013) er trykket i henholdsvis et britisk og et canadisk ergoterapitidsskrift, og tematiserer viktigheten av et kulturelt perspektiv på aktivitetsvitenskap og ergoterapipraksis. Her lanserer Hammell et perspektiv der en kontinuerlig stiller seg kritisk til egne kulturelle verdier og normer. Alle artikkeltekstene er først lest kronologisk og deretter gruppert etter tematisk innhold.

Karen Whalley Hammell er en canadisk ergoterapeut og forsker som har arbeidet og studert både i Canada og Storbritannia. Hennes hovedarbeidsområde er personer med ryggmargsskade.

Som nøkkeltekst tar jeg utgangspunkt i boka *Perspectives on disability and rehabilitation* fra 2006. Den gir et overblikk over Hammells faglige ståsted i forhold til forståelser av funksjonshemming, rehabilitering og kvalitative forskningsmetoder. Deretter presenterer jeg et utvalg av hennes artikkelpublikasjoner etter følgende struktur: tre metodiske og metodologiske artikler, fire tekstbidrag som forholder seg direkte til ergoterapi som teoretisk og klinisk fagfelt, og til slutt to artikler om aktivitetsvitenskap (occupational science) og ergoterapipraksis (occupational therapy) med vekt på kulturelle perspektiver.

PERSPEKTIVER PÅ FUNKSJONSHEMMING OG REHABILITERING

I boka *Perspectives on disability and rehabilitation* gir Hammell en kritikk av tradisjonelle perspektiver på rehabilitering (moralske og individuelle tilnærminger), hvordan feltet er strukturert, begrepsfestet og kunnskapsorientert. Dette kan vi omtale som fagets tradisjonelle innhold eller orthodoxy – eller den rette lære ifølge Bourdieu (1977). Samtidig skriver Hammell at hun ikke primært er interessert i å kritisere rehabiliteringspraksiser, men at hun ønsker å fremme en mer kritisk tilnærming og refleksjon til fagfeltet: «... not the intention of criticism but to encourage a critical appraisal - a critique of assumptions, theories and literature» (Hammell 2006:13).

Denne boka har et teoretisk fremfor et empirisk anliggende. Gjennom elleve kapitler analyserer og løfter Hammell fram det hun kaller «tatt-for-gitt-antakelser» ved dominerende forståelser

og teorier innen rehabilitering – dette omtaler Bourdieu (1975) som doxa. Forfatteren presenterer og diskuterer mange ulike perspektiver på rehabilitering: normaliseringsideologi og avviksteori; moralske, medisinske og sosiale modeller av funksjonshemming; kulturelle perspektiver inkludert kulturell imperialisme; forståelser knyttet til kropp og funksjonsnedsettelse; teorier om overgangsritualer og biografiske brudd, samt klientsentrerte tilnærminger. Et viktig anliggende for Hammell er å fremme en kontinuerlig kritisk refleksjon over dominerende ideologier, posisjoner og teorier, samt forholdet mellom kunnskap og makt innen rehabilitering som praksis.

Hammell hevder, i likhet med Henri-Jacques Stiker (1999), at rehabiliteringsfaget tar utgangspunkt i en «normaliseringsideologi» og er opptatt av å kategorisere etter en norm eller standard der funksjonshemming betraktes som et avvik fra det normale. I denne sammenhengen kritiserer hun også WHO's klassifiseringer, for eksempel ICF (internasjonalt klassifikasjonssystem av funksjoner) så vel som WHO's standardiserte helse mål, for eksempel QALY og DALY. Hun viser til en tilsvarende kritikk fra en rekke forskere innen temaet funksjonshemming (Disability Studies), som Colin Barnes, Rob Imrie, Mike Oliver og Carol Thomas. Jeg velger ikke å gå nærmere inn på kritikken av WHO's klassifikasjons- og målesystemer i denne analysen.

Hammell hevder at mye av forskningen om og av funksjonshemmede (Disability Studies) stiller en rekke viktige og kritiske spørsmål til fagfolk som arbeider klinisk så vel som akademisk

med rehabilitering, men at denne forskningen i stor grad er oversatt av fagfolk og forskere. Videre sier Hammell (2006) at rehabiliteringsforskere kan ha en egeninteresse av å ivareta en individuell og forenklet forståelse av funksjonshemming – altså fagets tradisjonelle eller ortodokse lære. De er mer opptatt av sykdom og funksjonsnedsettelse, der de burde vært orientert mot aktivitet som et politisk anliggende og arbeide for rettferdighet og aktiv deltakelse i samfunnet. Hun fremhever at fagfolk innen rehabilitering har et dobbelt mandat: De skal både henvende seg til enkeltmenneske og sikre at personer kan leve tilfredsstillende med sine funksjonsnedsettelse, og orientere seg mot samfunnet og jobbe mot diskriminering og ulikhet i muligheter og samfunnsdeltakelse. Det samme budskapet fremmer hun ved å si at rehabiliteringsprofesjonene har to mestere: systemet som de arbeider for, og klientene som de arbeider med (Hammell, 2006:127 og 163).

OM KVALITATIVE METODER OG EVIDENSBASERTE PRAKSISER

Et annet tema Hammell er opptatt av, er kvalitative metoder knyttet til det hun omtaler som evidensbasert rehabilitering. Hun har publisert flere bokkapitler (2004a) og en rekke artikler hvor hun er talskvinne for en klientsentrert evidensbasert tilnærming. Kvalitative metodikk er viktig for å fremme et perspektivskifte fra fokus på «mål og målinger» til hva som gir «livet mening». Hammell (2004b) hevder at rehabiliteringsfeltet er mer opptatt av hva som er «målet med en aktivitet» enn hva som er dens betydning eller mening for den enkelte klient. For å frem-

me den type innsikt er klient-sentret forskning en veg å gå. Evidensbasert praksis er et stort fremskritt for feltet fordi mange av teoriene innen ergoterapi og rehabilitering består av antakelser som ikke er forskningsbaserte. Hammell (2001, 2006) skriver videre at det er to store diskurser innen ergoterapi og rehabilitering i dag: klientsentrering og evidensbasering. For å dreie klinisk praksis så vel som forskning mot klientsentrering, er kvalitative tilnærminger viktige. Tradisjonelle kvantitative studier har ikke gitt klientene en stemme (Hammell 2001). Et beslektet tema handler om hvordan fagfolk kommer i klemme mellom klientsentrert filosofi og klientsentrert praksis. Hammell (2004a:135) siterer forskning som viser at ergoterapeuter, som ønsker å fremme klientsentrering, blir motarbeidet av organisasjonsmessige hindringer, og at de da ofte følger systemets krav framfor klientenes ønsker.

I en artikkel fra 2007 ønsker Hammell å diskutere hvorfor klientsentrerte tilnærminger ikke har en større plass i ergoterapiforskningen. Hun lanserer alternativt en deltakende forsknings-tilnærming og det hun omtaler som «disability methodology». I Norge kan vi si at Marit Borgs medforskning innen det psykiske helsefeltet er et eksempel på det Hammell her etterlyser. Borg sier selv hun utfører forskning med folk i stedet for på folk.

OM KRITISKE REFLEKSJONER PÅ ERGOTERAPI

Ved siden av temaene rehabilitering og kvalitative forskningsmetoder er Hammell genuint opptatt av ergoterapifaget, med vekt på teoriutvikling så vel som praksis.

I en artikkel fra 2008 spør hun hvorfor ergoterapeuter er så opptatt av aktiviteter, og hvorfor det tas for gitt at aktivitet gir høyere livskvalitet. I 2009 publiserer Hammell to artikler, der hun utfordrer ergoterapeutenes skille mellom: egenomsorg (self-care), arbeid (productivity) og fritid (leisure). Hun mener at denne kategoriseringen av aktiviteter er for enkel og overser viktige og meningsfulle aktiviteter i livet. Som eksempler på aktiviteter som blir oversett, nevner Hammell både seksuelle og religiøse handlinger. Samtidig kritiserer hun også faget for å fremme vestlige middelklasseverdier som autonomi og selvstendighet. Dette summeres slik:

Many of occupational therapy's core assumptions are culturally specific, class-specific, or ableist.

Scientific and professional integrity require a sceptical approach to occupational therapy's assumptions and dogma, and a sound evidence base with which to inform more relevant and inclusive theories of occupation. (Hammell 2009a: 11)

I den andre artikkelen fra 2009 går hun videre på samme tema og setter spørsmålsteget ved fire «tatt-for-gitt-antakelser» i ergoterapi:

- at mennesket utøver positiv innflytelse på egen helse ved å bruke hender og viljesmakt
- at aktivitet skaper mening i livet
- at mennesker deltar i aktiviteter som autonome aktører
- at mennesker er skapt for å mestre sine omgivelser (Hammell 2009b:108-109)

Hammell stiller følgende spørsmål: Hva ville ergoterapiteori om

arbeid og tilfredshet inneholdt dersom faget var basert på andre normer og verdier? Som alternativ til slike kulturelt baserte «tatt-for-gitt-antakelser» og faglige doxa-utsagn er Hammell opptatt av hvordan klienter selv erfarer livet, samt betydningen av tilhørighet, ansvarlighet, interesser og fremtidshåp. I denne sammenhengen setter hun spørsmålsteget ved det hun kaller hvite, etablerte middelklassenormer i ergoterapiteori så vel som i forskning. Hammell etterlyser her mer klientsentrert forskning om relasjonen mellom aktivitet og tilfredshet (well-being). For dette bidraget (Hammell 2009a) mottok hun Golden Quill Award 2010, som er en utmerkelse for fremragende ergoterapivirksomhet.

OM KULTURELLE PERSPEKTIVER PÅ ERGOTERAPI OG AKTIVITETSVITENSKAP

I to senere publikasjoner (2011 og 2013) er globale perspektiver og kulturell ydmykhet Hammells hovedanliggende. I Hammell (2011) settes teoretisk imperialisisme og vestlig universalisme på dagsorden. Ved å innta et globalt blikk, inspirert av feministisk teori, skriver hun at mange «tatt-for-gitt-antakelser» i ergoterapi så vel som i aktivitetsvitenskap er produkter av vestlig middelklassetankegods. I stedet for å fremme filosofisk og begrepsmessig konsensus innenfor en disiplin eller et fagfelt er Hammell talskvinne for kritiske og inkluderende teorier, hvor en trekker veksler på ulike kulturelle perspektiver. Enhver teori eller modell og ethvert kategoriseringssystem som er utformet i den vestlige verden, kan oppfattes som maktmisbruk dersom de betraktes som universelle og

Med et feministisk inspirert kulturelt blikk på rehabilitering, ergoterapi og aktivitetsvitenskap antyder Hammell at dette er fagområder basert på vestlige idealer om uavhengighet og autonomi, og at de delvis overser at mennesker er avhengige av hverandre og har behov for sosial tilhørighet.

gjeldende for alle. Aktivitetsvitenskap som fag vil ikke overleve dersom den er basert på slike antakelser. Fordi praksis bygger på teorier er det viktig at de ikke er basert på etnosentrisme, eller falske eller kulturimperialistiske antakelser.

I en nyere artikkel (Hammell 2013) videreutvikler hun det kulturelle perspektivet på faglige praksiser og lanserer begrepet kulturell ydmykhet (cultural humility). Kultur handler ikke kun om etnisitet og rase, men om klasse, kjønn, seksuell legning og funksjonsevne. Ved å anlegge et kulturelt perspektiv ønsker Hammell å hindre etnosentrisme og intellektuell kolonialisme ved

fremtidig teoriutvikling i ergoterapi så vel som i aktivitetsvitenskap.

DISKUSJON OG OPPSUMMERING

Karen Whalley Hammell fremmer gjennom sine bøker og artikler en kritisk refleksjon over faglige praksiser innen rehabilitering og ergoterapi. Hun utfordrer «tatt-for-gitt-holdninger» og tradisjonelle læresetninger innenfor eget fagfelt. Hammell mener at vi kontinuerlig må utforske og utfordre grunnleggende tekster og antakelser i ergoterapi så vel som rehabilitering. Hun er talskvinne for en kontinuerlig diskursiv praksis innenfor et fagfelt. Som fagutøver og forsker stiller

hun seg kritisk og tar dermed en heterodoxisk posisjon til den tradisjonelle læren, og forsøker samtidig å avsløre et fagfelts «tatt-for-gitt-antakelser». Med et feministisk inspirert kulturelt blikk på rehabilitering, ergoterapi og aktivitetsvitenskap antyder Hammell at dette er fagområder basert på vestlige idealer om uavhengighet og autonomi, og at de delvis overser at mennesker er avhengige av hverandre og har behov for sosial tilhørighet. Hun viser blant annet til feminister som Dorothy Smith, Carol Thomas og Donna Haraway. Samtidig mener hun at ergoterapifaget overser at aktivitet og beskjeftigelse også kan ha negative virkninger.

Er Karen Whalley Hammells refleksjoner like sentrale for ergoterapi og rehabilitering i Norge? I all hovedsak rammes vi av denne kritikken. Normaliseringsideologien gjelder innen både rehabilitering og klientsentrert forskning. Innen ergoterapi er synet på aktivitet og fagets kategoriseringer av beskjeftigelse internasjonalt. Samtidig er vi preget av en form for eurosentrisme som fremmer universalisering av vestlige verdier.

På noen områder vil jeg si at Hammells kritikk i noe mindre grad treffer det norske fagfeltet. For det første fordi rehabiliteringsfeltet her helt fram til 1980-tallet var mindre dominert av den individuelle medisinske modellen og mer påvirket av sosiale og yrkesrettede forståelsesmodeller. Tilsvarende vil jeg si at ergoterapi historisk sett har stått nærmere det sosiale enn det biomedisinske fagfeltet. For det andre er det også viktig å reflektere over at det har vært en annen relasjon mellom staten og funksjonshemmede i Norge enn i land som England, USA og Canada. I vårt land er det lang tradisjon for tett samarbeid mellom staten og sivilsamfunnet, inkludert de funksjonshemmedes organisasjoner. Dette betyr selvsagt ikke at funksjonshemmede ikke er, og har vært, diskriminert i Norge. En antakelse er at praksisfeltene rehabilitering og ergoterapi i vårt land er blitt mer lik de angloamerikanske landene de siste tiårene. Dersom dette er riktig, er det viktig at vi ikke tar for gitt at angloamerikanske forståelser av fagområdenes historiske fremvekst også gjelder oss. Samtidig kan vi heller ikke avvise at Hammells refleksjoner over dagens teorier og praksis kan bidra til en kritisk refleksjon

over ergoterapi og rehabilitering slik de utøves i Norge.

I tråd med Hammells kritikk trenger vi klientsentrert forskning basert på en metodologi der funksjonshemmedes erfaringer kommer tydeligere til uttrykk. Vi trenger mer forskning som løfter fram klienters erfaringer om aktivitet så vel som deres opplevelser av tilfredshet og tilhørighet i livet. Hammells bidrag til en metodologi om funksjonshemmedes deltagelse i forskningen, og det hun omtaler som «kulturell ydmykhet» i forskning så vel som klinisk praksis, er det viktig å se nærmere på. Sist, men ikke minst, trenger vi også mer forskning om fagfolkens doble mandat, og hvordan vi håndterer den sosialpolitiske spenningen mellom klientsentrering og en antatt økende politisk styring innen rehabiliteringsfeltet.

En takk til kollegaene Sigrid Østensjø og Per Koren Solvang ved masterstudiet i rehabilitering og habilitering, Høgskolen i Oslo og Akershus, for å ha introdusert denne spennende fagpersonen for meg. Kollega Grace Romsland skal også ha takk for å ha kommentert min artikkel i slutfasen.

Referanser

- Bourdieu, P. (1975). The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason. *Social Science Information*, 14(VI), 19-47.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hammell, K W (1998). «From the neck up, quality in life following high spinal cord injury». Doctoral thesis, University of British Columbia, Vancouver.
- Hammell, K. W. (2001). Using qualitative Research to Inform the Client-Centred

Evidence-Based Practice of Occupational Therapy, in *British Journal of Occupational Therapy*, 64(5), 228-234.

Hammell, K. W. (2002). Informing Client-Centred Practice through Qualitative Inquiry: Evaluating the Quality of Qualitative Research, in *British Journal of Occupational Therapy*, 65(4), 175-184.

Hammell, K. W. (2004). *Dimensions of meaning in the occupations of daily life*, *Revue Canadienne D`Ergothérapie*, 71(5), 296-305.

Hammell, K. W., & Carpenter, C. (2004). *Qualitative research in evidence-based rehabilitation*. Edinburgh: Churchill Livingstone.

Hammell, K. W. (2006). Perspectives on disability & rehabilitation: contesting assumptions; challenging practice. Edinburgh: Churchill Livingstone/Elsevier.

Hammell, K. W. (2007). *Reflections on ... a disability methodology for the client-centred practice of occupational therapy research* in *The Canadian Journal of Occupational Therapy*, 74(5), 365-369.

Hammell, K. W. (2008). *Reflections on ... well-being and occupational rights*, in *The Canadian Journal of Occupational Therapy*, February, 75(1), 61-64.

Hammell, K. W. (2009). *Sacred text: a sceptical exploration of the assumptions underpinning theories of occupation* in *Revue Canadienne D`Ergothérapie*, 76(1), 6-13.

Hammell, K. W. (2009). *Self-care, productivity and leisure or dimensions of occupational experience? Rethinking occupational «categories»*, in *The Canadian Journal of Occupational Therapy*, 76(2), 107-114.

Hammell, K. W. (2011). *Resisting theoretical imperialism in the disciplines of occupational science and occupational therapy*, in *British Journal of Occupational Therapy*, 74(1), 27-33.

Hammell, K. W. (2013). Occupational, well-being, and culture: Theory and cultural humility. In *The Canadian Journal of Occupational Therapy*, 80(4).

Prior, L. (2003). *Using Documents in Social Research*. London: Sage Publications.

Stiker, H.-J. (1999). *A History of Disability*. Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press.